

DOMINICA III POST OCTAVAM EPIPHANIAE*

Themata sermonis

Evangelium in ultima dominica: *Ascendente Iesu in naviculam.*

Thema sermonis de praedicatore et peccatorum congregatione, ibi: *Ascende in silvam.*

Item in Passione, ibi: *Ascendente Iesu in naviculam.*

Item de tentatione diaboli et succursu Iesu Christi, ibi: “Cum in naviculam poenitentiae”.

Exordium. Sermo de praedicatore et congregatione peccatorum

1 - In illo tempore: *Ascendente Iesu in naviculam, secuti sunt eum discipuli eius etc.*¹

Dicitur in libro Iosue: *Ascende in silvam et succide tibi spatia in terra Pherezaei et Raphaim*².

Silva est sterilis congregatio peccatorum, frigida, obscura, bestiis plena. Frigida propter defectum caritatis: ‘Abundavit enim iniquitas et refriguit caritas’³; obscura propter defectum veri luminis: *Dilixerunt, inquit, homines magis tenebras quam lucem*⁴; plena bestiis gulae et luxuriae, usurae et rapinae: *Exterminavit, inquit, eam aper, “idest diabolus”*⁵, *de silva etc.*⁶ In hac silva est ‘venator Nemrod’⁷, “idest diabolus”⁸. In hanc ergo silvam ascende, o praedicator, et ‘illa securi, cuius manubrium humanitas, cuius est ferrum divinitas’⁹, succide tibi spatia. *Securis, inquit, ad radicem posita est*¹⁰. Arbor mundanae altitudinis, silva sterilis et peccatricis congregationis succiditur securi dominicae Incarnationis. Cum enim attente attendit caput divinitatis inclinatum in gremio pauperulae Virginis, a sui status virginitate cadit; et sic fit locus spatiosus, in quo aedificatur ‘civitas Domini virtutum, quam fluminis impetus laetificat’¹¹. ‘Haec est mutatio dexteræ Excelsi’¹², ut ‘ubi abundavit delictum superabundet et gratia’¹³.

*In terra, inquit, Pherezaei, “qui interpretatur separatus”*¹⁴, *et Raphaim, “qui interpretatur gigantes”*¹⁵, vel “dissolutae matres”¹⁶. In hac triplici interpretatione maledictus ternarius designatur, scilicet superbia, avaritia, luxuria. Superbi animi fastu a ceteris separantur; avari sunt quasi gigantes, terrae filii, terrenis dediti; luxuriosi sunt tamquam matres dissolutae, duobus uberibus, scilicet gula et luxuria, carnis affectus nutrientes.

Ad succidendum ergo hanc silvam, in tali terra radicatam, praedicator ascendat, sequens vestigia ascendentis in naviculam, de quo dicitur in hodierno evangelio: *Ascendente Iesu in naviculam.*

De navicula crucis et poenitentiae

* Cf. H.PINTO REMA, *o.c.*, II, p.605: «JACQUES G. BOUGEROL (*Struttura del sermo antoniano*, in «Atti 1981», p. 98) commenta così i problemi posti da questo sermone, a proposito dell’anno della composizione: «Nella lista “Themata sermonis”, Antonio chiama ‘ultima’ la domenica terza dopo l’ottava dell’Epifania. Sarebbe prematuro concludere che Antonio si riferisce all’anno 1230, poiché in quell’anno ci furono solo tre domeniche dopo l’Epifania, e quindi l’anno di riferimento sarebbe piuttosto il 1227. In quell’anno, la domenica nell’ottava dell’Epifania cadde il 10 gennaio e quindi la prima domenica dopo l’ottava, il 17 gennaio, la seconda, il 24 e la terza, il 24».

¹ Mt 8,23 (Vg. *Et ascendente eo in naviculam...*)

² Ios 17,15

³ Cf. Mt 24,12

⁴ Io 3,19

⁵ GLO. ORD., Ps 79,14

⁶ Ps 79,14

⁷ Cf. Gen 10,9

⁸ GLO. ORD., Gen 10,8

⁹ Cf. GLO. ORD., Mt 3,10

¹⁰ Mt l.c. (Vg. *add*)

¹¹ Cf. Ps 45,5

¹² Cf. Ps 76,11

¹³ Cf. Rom 5,20

¹⁴ GLO. ORD., Ios 3,10

¹⁵ GLO. ORD. et INT., Gen 14,5, ex Hieronymo: «*Raphaim, “Gigantes”*».

¹⁶ GLO. ORD., Ios 17,12, ex Origene.

2 - “Navicula est crux Iesu Christi, cuius beneficio ad litus caelestis patriae pervenimus”¹⁷. Et nota quod, sicut navis principio et fine est stricta, medio vero lata, sic crux principio et fine, idest manuum et pedum clavis affixione et emissionem, stricta, idest angustiis plena fuit; medio vero, idest cum pro crucifixoribus oravit, latroni regnum promisit, discipulo matrem commendavit, quodammodo lata fuit. De hac navicula quaere in evangelio: *Ascendens Iesus in naviculam, transfretavit* etc.¹⁸

Secuti sunt eum discipuli eius. Hoc est quod dicit Dominus in Ieremia: *Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis*¹⁹. Beata illa anima, quae potest dicere ad Iesum quod dicit Ruth ad Noemi: *Quocumque perrexeris, pergam, ubi morata fueris et ego pariter morabor*²⁰. Et Elias in tertio Regum: *Si Dominus, inquit, est Deus, sequimini eum*²¹. Vere ipse est Dominus Deus noster, qui, ut nos redimeret, crucem ascendit. Sequamur ergo ipsum, crucem poenitentiae baiulantes. *Si quis, inquit, vult post me venire* etc.²² Dicitur in NATURALIBUS quod ‘panthera est suavissimi odoris, quo armenta mire afficit, et ideo ubicumque eam persenserint, properato conveniunt, ipsamque sequuntur’²³. ‘Alabastrum unguenti, in cruce confractum, odore suo replevit totum mundum’²⁴. Sequantur ergo discipuli, currant christiani in odorem Crucifixi.

Secuti sunt eum discipuli eius. Dicitur in quarto libro Regum: ‘Cum filii prophetarum caederent ligna, accidit quod uni ferrum securis cecidit in aquam, et exclamavit ad Eliseum et dixit: *Heu, domine mi, hoc ipsum mutuo acceperam*. Dixit autem Eliseus: *Ubi cecidit?* At ille monstravit ei locum. Accepit ergo lignum et misit illuc; natavitque ferrum, et ait: *Tolle*. Qui extendit manum suam et tulit illud’²⁵. Ferrum significat humanum genus, quod, ponderositate peccatorum, a ligno vetito in aquas miseriae et culpae cecidit. Sed verus Eliseus, ‘scilicet Christus’²⁶, per lignum crucis et aquas Baptismatis ipsum liberavit. Ferrum etiam ad lignum enatat, quando peccator conversus ad crucem Christi portandam se subiugat.

Sequitur: *Ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus; ipse vero dormiebat*²⁷. Quando Iesus somno mortis in cruce dormivit, discipuli eius, quasi crucem pro nihilo reputantes, a fidei firmitate recesserunt; sed ‘suscitaverunt eum, dum resurrectionem quaerunt. *Increpavit eorum incredulitatem dicens: O stulti et tardi corde ad credendum. Nonne sic oportuit pati Christum?* etc.’²⁸ *Imperavit ventis et mari*²⁹, cum cessavit incredulitas.

3 - MORALITER. Cum in naviculam poenitentiae quis ascendit, motus magnus fit in mari. Mare est cor - ‘Profundum, inquit Ieremias, est cor hominis et inscrutabile, et quis cognoscet illud?’³⁰ *Mirabiles elationes maris!*³¹ -, cum per superbiam inflatur, per ambitionem ultra terminos dilatatur, per tristitiam obnubilatur, per cogitationes vanas perturbatur, per luxuriam et gulam spuma generatur. Haec sunt *reptilia quorum non est numerus*³².

¹⁷ GLO. ORD., Mt 8,26

¹⁸ *Dominica XIX post Pentecosten*, prima clausula

¹⁹ Ier 3,19

²⁰ Ruth 1,16 (Vg. add)

²¹ 3Reg 18,21

²² Mt 16,24

²³ Cf. ARIST., *De hist. an.*, IX,6,612a12-15: «Eandemque sese abscondentem venari ferunt, propterea quod suo odore belluas delectari intelligat. Propius enim ita accedunt, quas corripit»; PLINIUS, *Nat. hist.*, VIII,23; SOLINUS, *Polyhistor*, 27: «Tradunt odore earum et contemplatione armenta mire affici, atque ubi eas persentiscant, properato convenire, nec terri nisi sola oris torvitate. Quam ob causam Pantherae absconditis capitibus, quae corporis reliqua sunt spectanda praebent, ut pecuarios greges stupidos in obtutu populentur secunda vastatione». Cf. *PHYSIOLOGUS LATINUS, versio B, ed. Francis Carmody, Paris 1939, p. 40.*

²⁴ Cf. Mc 14,3; Io 12,3

²⁵ Cf. 4Reg 6,4-7

²⁶ Cf. GLO. ORD., 4Reg 6,5

²⁷ Mt 8,24

²⁸ Cf. GLO. ORD., Mt 8,26; Cf. Mc 16,14; Lc 24,25-26

²⁹ Mt 8,26

³⁰ Cf. Ier 17,9

³¹ Ps 92,4

³² Ps 103,25

Ecce motus magnus in mari. Unde habes concordantiam in Iona propheta: *Dominus misit, idest mitti permisit, ventum magnum in mari, et facta est tempestas magna in mari, et navis periclitabatur conteri. Et timuerunt valde, et mare ibat et intumescebat super eos*³³. Simile quid in Actibus apostolorum: *Misit se, inquit Lucas, contra navim ventus typhonicus, qui euroaquilo vocatur; cumque arrepta esset navis, et non posset conari in ventum, data nave fluctibus, ferebamur*³⁴. Illi soli maris motum, venti impetum, sonitum fluctuum sentiunt, qui poenitentiae naviculam ascendunt, quia qui dissentit sentit. Unde Moyses in Exodo: *Ex eo, inquit, quo ingressus sum ad Pharaonem, ut loquerer de nomine tuo, afflixit populum tuum Pharao*^{35/a}. Idest: diabolus contemptus surgit in scandala^{35/b} et excitat tempestatem in mari. Unde Marcus: *Et clamans et multum discernens eum, exiit ab eo*³⁶.

4 - Sequitur: *Ipse vero dormiebat.* Marcus sic dixit: *Et erat ipse in puppi, super cervical dormiens*³⁷. Quid Christi dormitio, puppis et cervical significant, videamus. Christi dormitio, fidei torpor; puppis, nostrae vitae finis; cervical, mollities carnis. Fides Christi torpet in carnis mollitie. *Usquequo dissolveris deliciis, filia vaga?*³⁸ ‘Molles, inquit, regnum Dei non possidebunt’³⁹. Cum caro nostra deliciis mollescit, fides Christi in nobis torpescit, et sic anima in puppi oculos claudit, quia, deliciis intenta, suae vitae miserabilem exitum non attendit.

Sequitur: *Accesserunt et suscitaverunt eum discipuli eius, dicentes: Domine, salva nos; perimus*⁴⁰. Sine dubio perit, in quo fides Christi dormit. Accessu ergo devotionis et clamore confessionis et manu sanctae operationis debet suscitari.

*Tunc, surgens, imperavit ventis et mari*⁴¹. Simile quid dicit in Iob: *Quis conclusit ostiis mare? Et dixi: Hucusque venies, et amplius non procedes, et hic confringes tumentes fluctus tuos*⁴². Quasi dicat: Solus Dominus mare, idest amaritudinem persecutionis vel diabolicae tentationis, quibusdam ostiis conclusit; ut, cum sibi placuerit, tentationes veniant, cum placuerit recedant. Et, cum tentationem cessare facit, dicit: *Hic confringes tumentes fluctus tuos.* Unde Isaias: *Computrescet iugum a facie olei*⁴³, idest, ‘cessabit tentatio a praesentia misericordiae Iesu’⁴⁴. Unde, cum a diabolo tentamur, ita debemus cum mentis devotione dicere: In nomine Iesu Nazareni, qui imperavit ventis et mari, impero tibi, diabole, recede a me.

*Et facta est tranquillitas magna*⁴⁵. Hoc est quod dicit Anna, in libro Tobiae: *Pro certo habeo, Domine, omnis qui colit te, quia vita eius, si in probatione fuerit, coronabitur; si autem in tribulatione fuerit, liberabitur; si in correptione fuerit, ad misericordiam tuam pervenire licebit. Non enim delectaris in perditionibus nostris, quia post tempestatem tranquillum facis; et post lacrimationem et fletum, exultationem infundis*⁴⁶.

5 - Et quia cordis tranquillitas sine proximi dilectione non potest haberi, quia ubi dilectio ibi nec ira, nec indignatio, ideo ad ipsam habendam nos invitat Apostolus in hodierna epistola, dicens: *Nemini quicquam debeatis, nisi ut invicem diligatis; qui enim diligit proximum, legem implevit.*

³³ Ion 1,4-5.13 (Vg. add mut)

³⁴ Act 27,14-15 (Vg. mut)

^{35/a} Ex 5,23 (Vg. Add mut om)

^{35/b} Cf. ANSELMUS LAUDUNENSIS ET SCHOLA GLOSSA ORD., *Evangelium secundum Marcum*, PL 114, 183: «Pharao dimissus ab Israel, persequimur eum, diabolus contemptus surgit in scandala».

³⁶ Mc 9,25 (Vg. Et exclamas...; in GLO. Et clamans...)

³⁷ Mc 4,38

³⁸ Ier 31,22 (Vg. mut)

³⁹ Cf. 1Cor 6,10

⁴⁰ Mt 8,25 (Vg. add mut)

⁴¹ Mt 8,26

⁴² Iob 38,8.11 (Vg. mut)

⁴³ Is 10,27

⁴⁴ Cf. GLO. INT., ibidem: «Computrescet iugum a facie olei, “Deficiet dominatio a praesentia misericordiae Dei”».

⁴⁵ Mt 8,26

⁴⁶ Tob 3,21-22 (Vg. Mut om add). Anna hic ponitur pro Sara, sicut superius pp. 231-234 (II,231,12) factum est.

Plenitudo ergo legis est dilectio ⁴⁷. Dilectio est dicta quasi duos liget. Dilectionis debito omni homini sum ligatus, ad quod persolvendum semper teneor. Quod si persolvo prout debeo, *de cetero nemo mihi molestus sit* ⁴⁸, quia nemini quicquam praeter istud solum debeo. Quicumque aliud nisi istud a me postulat, iam non secundum dilectionem ambulat: *Dilectio, inquit, proximi malum non operatur* ⁴⁹.

⁴⁷ Rom 13,8,10

⁴⁸ Gal 6,17

⁴⁹ Rom 13,10